

שובה של יהדות הבשר והדם

מירה בלברג

מקובל לטעון שחז"ל התמודדו עם חורבן בית המקדש באמצעות יצירתה של יהדות חדשה, רוחנית ואינטלקטואלית יותר, הבוחלת בהקרבת קורבנות, ובכך הניחו את הבסיס ליהדות העכשווית. אלא שזהו נרטיב שגוי המאמץ תפיסה פרוטסטנטית אנטי-יהודית; הקורבנות ניצבים בלב החזון של חז"ל, ולא בכדי הם שבים להעסיק כיום רבים בציונות הדתית

ספטמבר 2018

כוהנים שחטו את הכבש וקלטו את דמו בכלים שצבעם זהב. לאחר מכן התייצבו בשורה, יחפים ולבושים בבגדים לבנים, והחלו להעביר את הכלים מיד ליד. האחרון שבהם יצק את הדם על בסיס המזבח. אחר כך הניח אחד הכוהנים על המזבח איברים מן הכבש השחוט, ולבסוף נצלה הכבש ונאכל.

המעשה הזה קרה בירושלים ימים אחדים לפני ערב פסח 2018. הנהיגו אותנו תנועות פעילי המקדש, המתרגלות זה שנים את הקרבת קורבן הפסח ומתכוונות לקראת הקמתו של בית המקדש השלישי. השנה נערך הטקס בגן דוידסון ונכחו בו מאות בני אדם. בשנים האחרונות החלו ארגוני המקדש לקיים את הטקס באירוע פומבי ומיוחצן, בניגוד לעבר, אז נעשה התרגול בסתר. מדי שנה הולכים הארגונים ומקרבים אל הר הבית את מקום קיומו של הטקס; הפעם הוא התקיים ממש למרגלותיו.

עבור רובנו, הרעיון שכדי לעבוד את האל ולקיים את חוקיו יש להביא בעלי חיים אל המקדש ולשחוט אותם על מזבח הוא רעיון זר ודוחה. אילו נשאלנו אילו סוגי פעולות אנו מזהים עם אמונה או דתיות, היינו מצביעים בעיקר על תפילה, על לימוד ואולי על מתן צדקה או צום, אבל לא על שחיטה, שריפה על מזבח ואכילה; אילו נשאלנו מי נחשב בעינינו איש דת המופקד על הכוונת אחרים בעבודת האלוהים שלהם, היינו חושבים על רב מלומד, על מטיף כריזמטי או על צדיק המרבה במעשים טובים, אבל לא על כהן שנולד לתוך קסטה המיועדת לתפקיד כהונה, קיבל את תפקידו מכוח ירושה ונהנה ישירות ממתנותיהם של אזרחים תמימים.

ובכל זאת, ספרי התורה אינם מותירים מקום לספק: אלוהי ישראל, כפי שהוא מתואר בהם, מצפה שיעבדו אותו באמצעות קורבנות מן החי. אבות האומה כולם מעלים קורבנות לאלוהים, מקין והבל עד נח, מאברהם אבינו ועד משה רבנו. כמעט כל ספר ויקרא, חלק ניכר מספר במדבר ופרקים נבחרים מספר דברים עוסקים בפרטי הקורבנות - מה ניתן להקריב, מה צריך להקריב, מתי, באילו נסיבות וכיצד. ספרי המקרא ההיסטוריים גדושים סיפורים על מלכים ולוחמים המקריבים קורבנות בעיתות משבר או שמחה, ובית המקדש הראשון - מקדש שלמה - הוקם ברוב הדר כדי לשמש אכסניה מפוארת לעבודת הקורבנות. בבית המקדש השני, שהוקם לאחר גלות בבל, התקיימה עבודת קורבנות סדירה והיא מתועדת במגוון מקורות מן התקופה - יהודיים, יווניים ורומיים.

דת המקרא והיהדות הקדומה היו דתות ים-תיכוניות עתיקות, וככל הדתות הים-תיכוניות בנות זמנן הן התבססו במידה רבה על הקרבת קורבנות. זו הייתה הדרך לעבודת האלים ממסופוטמיה במזרח ועד ספרד במערב. פשוטי העם הביעו באמצעותה את אמונתם ואדיקותם, ומלכים - את עושרם ואת חסידותם.

כיצד כל זה השתנה? כיצד הפכו הקורבנות מסמן כמעט אוניברסלי של עבודת האל או האלים לפולחן מאובן, גרוטסקי ומעורר גיחוך? תלוי, כמובן, את מי שואלים.

שורשי הסלידה

אבות הכנסייה והוגים נוצרים שונים במאות הראשונות לספירה קבעו כי ישו, שהיה הקורבן האולטימטיבי, שם קץ לכל הקורבנות. במותו כיפר על כל החטאים ועל כל העוונות, ולאחריו לא היה עוד צורך להקריב פרים וכבשים ועופות כדי לעבוד את האל: נדרשו רק אמונה וקבלת ישו כמושיע. עם התנצרותה של האימפריה הרומית במאה הרביעית הוטל בסופו של דבר איסור נרחב על קורבנות מכל סוג ברחבי האימפריה. כך הצליחו הנוצרים לחסל כמעט סופית את הפולחן ה"פרימיטיבי", המוחצן והחומרי של הקורבנות ולהמיר אותו בהתבוננות פנימה, בעבודת אל שקטה ופרטית, המתרחשת בעיקר בזירה המנטלית.

מבחינתם של כותבים נוצרים שונים בשלהי העת העתיקה, מיוסטינוס מרטיר במאה השנייה ועד יוחנן כריסוסטוס במאה הרביעית, רק הנוצרים הם שנושאים את בשורת הדת החדשה, זו שבחלה בעשן הקורבנות הנשרפים ובדמם הניגר: מבחינתם, היהודים וה"פגאנים" עודם להוטים להקריב וחושבים שזוהי הדרך האולטימטיבית לעבוד את האל. יוסטינוס, כריסוסטוס ואחרים שהביעו את אותם רעיונות ידעו היטב שביית המקדש בירושלים חרב בשנת שבעים לספירה ומאז היהודים אינם מקריבים, אך הם הניחו, ולא בלי צדק, שלמרות זאת היהודים מוסיפים לייחל לבניית בית המקדש שלהם ולחידוש הקורבנות. על פי תבנית המחשבה הנוצרית, היהודים מעולם לא ויתרו על הקורבנות ולא השלימו עם העדרם: הם פשוט מנועים מלהקריב, מכיוון שהם המפסידים הגדולים של ההיסטוריה.

מול גישה נוצרית זו עלינו לשאול מה הייתה הגישה היהודית לקורבנות בעידן שלאחר חורבן בית המקדש. לשם כך עלינו לפנות לרבנים בני התקופה, חז"ל, שעל פי הסברה הרווחת היו אמונים על תהליך השיקום שלאחר החורבן, הנהיגו את הדור, הנחו את דרכו וכוננו את היהדות מחדש בעידן נטול בית מקדש ונטול קורבנות. מכיוון שחז"ל נחשבים נציגיה האותנטיים של המסורת היהודית, ומכיוון שמגזע זה צמחו ענפיה השונים של היהדות העכשווית, לאופנים שבהם הובנו התפיסות של הרבנים הללו יש חשיבות היסטורית ודתית אדירה, ובלעדיהם אי אפשר להבין את היהדות ואת התפתחותה כיום. חשוב לסייג ולומר שאיננו יודעים באמת באיזו מידה חז"ל אכן היו בעמדת מנהיגות והשפעה, שכן כתביהם היו הכתבים היהודיים היחידים כמעט שנשתמרו אחרי החורבן; אך כך או אחרת, כתבים אלו קיבלו משמעות עצומה בתקופות מאוחרות יותר והם מחזיקים בה עד היום הזה.

לפי התפיסה הרווחת כיום בספרות המחקר ובשיח הציבורי, לאחר חורבן בית המקדש הפכו חז"ל את היהדות כמעט בן לילה מדת "פולחנית" פרימיטיבית הסובבת סביב עבודת המקדש והקורבנות לדת "רוחנית" ואינטלקטואלית העוסקת בטקסטים ובלימוד. לפי גישה מקובלת זו, עמדת חז"ל לגבי הקורבנות דמתה במובן מסוים לעמדתם של אבות הכנסייה: גם אם בתחילת הדרך הוויתור על הקורבנות היה כפוי, עד מהרה אימצו חז"ל עמדה עוינת כלפי מנהגי הקורבנות ופולחן המקדש, בבחינת "ברוך שפטרנו" - הגם שניתן לזהות את העמדה הזאת רק בין השורות: באופן רשמי המשיכו חז"ל ליחל ולהתפלל לחידוש המקדש ומנהגי הקורבנות.

שורשיה של תפיסה זו בעבודתם של חוקרי מדעי היהדות במאות התשע-עשרה והעשרים. אלה גרסו שיהודים אכן הקריבו קורבנות באדיקות עד שהחריב טיטוס אספיינוס את בית המקדש בשנת 70, אבל מרגע שחרב בית המקדש נאלצו חז"ל למצוא מיד תחליפים לעבודת הקורבנות בדמות פעולות כגון תפילה, צדקה, סיגוף עצמי, ומעל לכול - לימוד תורה. לפי תפיסה זו, מרגע ש"גילו" הרבנים ומונהגיהם את האלטרנטיבות למנהג הקורבן - את הדת המנטלית, המופנמת, המבוססת על מחשבה ואמונה ולא על בשר, דם ועשן, אי אפשר היה עוד לחזור אחורה. בעקבות החורבן עברה הדת היהודית אבולוציה טבעית והפכה לדת מתקדמת יותר, נאורה יותר ("אירופית" יותר, כפי שמנסח זאת חוקר הדתות גדליה סטרומזה) - דת שיכולה לשרוד ללא צורך במבנה פיזי מסוים ואפילו ללא צורך בטריטוריה.

בחינה מעמיקה של ספרות חז"ל ושל ההיסטוריה של מדעי היהדות מגלה שתפיסה זו, המקובלת כל כך כיום, אינה משקפת את הדברים נאמנה.

לקרוא מחדש את חז"ל

חוקרי מדעי היהדות טענו כי חז"ל, ועמם העם היהודי בכלל, הציבו אלטרנטיבה רוחנית נעלה לקורבנות עד כדי הפיכתם לזיכרון רחוק ומאוס למדי. אך טענה זו מבוססת ברובה על קומץ מקורות מאוחרים בספרות חז"ל, ובעיקר על התלמוד הבבלי, שנערך כנראה בסוף המאה השישית לספירה. ואכן, בתלמוד הבבלי - העצום בגודלו - מופיעים כחמישה-עשר או עשרים משפטים שבהם תפילה, צדקה, מות צדיקים, צום ותענית ולימוד תורה מושווים להקרבת קורבנות, ונאמר שהם יעילים לפחות כמותם או אף יותר בכל מה שנוגע לכפרת עוונות וכי הם יכולים למלא את מקום הקורבנות עד שהללו יתחדשו. אולם ספק

גדול אם ניתן לקרוא את המשפטים הללו כמבטלים את ערכם של הקורבנות או כמביעים ביטול כלפיהם: הרי סביר בהחלט לומר "עכשיו, כשאינני יכולה יותר לעשות מעשה א', אני עושה מעשה ב'" בלי לטעון שמעשה ב' נעלה באופן כלשהו על מעשה א'.

שנית וחשוב יותר, הטענה כי משפטים אלו, המופיעים בטקסטים שנערכו מאות שנים אחרי החורבן, משקפים את עמדתם של חז"ל בעשורים שמיד לאחר החורבן היא טענה בעייתית ביותר מכיוון שהיא משקפת קריאה טלאולוגית (מלשון טלוס, "סוף" ביוונית), קריאה מהסוף להתחלה, כלומר קריאה של ההיסטוריה המניחה מראש את כיוון התגלגלותה: כיום אנחנו יודעים שבית המקדש ופולחן הקורבנות לא נתחדשו אחרי שנת 70 לספירה, ולכן אנחנו נוטים להניח בטעות שגם למי שחיו זמן קצר אחרי החורבן הייתה תודעה כזו ושחז"ל עסקו באופן אקטיבי ביצירת גרסה "פוסט-קורבנית" של היהדות, מתוך ידיעה שפולחן הקורבנות הגיע אל סופו. אך בני אדם בדרך כלל אינם ניחנים בידע מקדים על מסלולה של ההיסטוריה לטווח ארוך. מקדשים נהרסו ונבנו בעולם העתיק ללא הרף, ויש סיבה טובה להניח שיהודים בני התקופה האמינו שגם בית המקדש שלהם ייבנה מחדש בשלב זה או אחר. כתבי הקודש של היהודים מצווים במפורש ובהרחבה על הקרבת קורבנות, חגיהם ומועדיהם ואירועים משמעותיים בחייהם סומנו בהקרבת קורבנות, כל שכניהם הלא-יהודים הקריבו קורבנות - ולכן הסברה כי יגיעו לפתע לתובנה שכל זה מיותר מבוססת על אנכרוניזם מובהק.

למעשה, לניסיון להציג את חז"ל כרפורמטורים שביטלו את ערכה של עבודת הקורבנות והציבו במקומה תפילה ולימוד יש שורשים אפולוגטיים מובהקים. מדעי היהדות נולדו בגרמניה של המאה השמונה-עשרה והתשע-עשרה, אחרי שהיהודים זכו לאמנציפציה והותר להם להיות אזרחים. חלק ניכר ממאמצייהם של חוקרי היהדות בגרמניה דאז הוקדשו לניסיון להוכיח שהיהודים אינם עם פרימיטיבי ושטוף בריטואלים ואמונות תפלות, כפי שרבים בארצות הפרוטסטנטיות תפסו אותם, אלא עם נאור ומתקדם שמתאים מכל בחינה לאזרחות במדינת הלאום המודרנית. כדי לקדם את המודל של היהודי כאזרח מופת, המאופיין בקידמה וברציונליות, ביקשו להפוך את היהדות עצמה לפרוטסטנטית - כלומר לדת פרטית, מנטלית בעיקרה, המבוססת על אמונה ועל קריאה בכתבי קודש. יתר על כן, חוקרים אלו הפנימו את אחד הרעיונות שבבסיס הנצרות הפרוטסטנטית, כפי שעולה בחריפות מכתביו של מייסדה מרטין לותר - הרעיון כי טקסים וביטויים גופניים וחומריים של דת לא רק שאינם מבטאים אמונה אדוקה, אלא הם נועדו לכסות על היעדרה של אמונה אמיתית. המאמץ להציג את חז"ל כמי שהתקדמו מעולם "פרימיטיבי" של ריטואלים וקורבנות לגרסה מתוחכמת ורציונלית של אמונה ולימוד נועד לכונן את מייסדי היהדות עצמם בדגם של רפורמטורים פרוטסטנטיים.

מכיוון אחר, חוקרי מדעי היהדות שאימצו עמדה ציונית ויותר משראו ביהדות תשתית דתית ראו בה תשתית תרבותית-לאומית לכינון ולבניין אומה, ביקשו אף הם להראות שהיהודים כשירים למשול בעצמם ולהקים מדינת לאום מודרנית, אירופית מכל בחינה, הגם שהיא ממוקמת במזרח התיכון. חוקרים המחויבים לציונות הדגישו מאוד את היותו של בית המקדש סמל לריבונות היהודים בארצם, אבל טשטשו מאוד את העובדה שבית המקדש היה בעיקר מרכז להקרבת קורבנות.

אם כן, הנרטיב המקובל הגורס כי חז"ל יצרו גרסה פוסט-קורבנית או אפילו אנטי-קורבנית של היהדות הוא נרטיב בעייתי, הן בשל האנכרוניזם שבו - הוא מבוסס על קריאה מגמתית במספר קטן של מקורות מאוחרים - והן בשל האפולוגטיקה שבבסיסו. אך מעל הכול, זהו נרטיב בעייתי מפני שהוא מתעלם מן העובדה שכרבע מספרות חז"ל המוקדמת - הספרות המכונה "תנאית", המכילה את המשנה, את התוספתא ואת מדרשי ההלכה, ועריכתה מתוארכת למאה השלישית לספירה - עוסק בנושא הקורבנות והטקסים במקדש. חז"ל מקדישים דיונים נרחבים לפרטי פרטיה של עבודת הקורבנות: הם מפרטים מה ניתן להקריב ומתי צריך להקריב, כיצד קורבנות נפסלים ומה הופך אותם לכשרים, כיצד מתמודדים עם תקלות וטעויות בעבודת הקורבנות, מה קורה כאשר יש להחליף קורבן אחד באחר, ועוד כהנה וכהנה נושאים טכניים מדוקדקים להפליא הקשורים בפרקטיקה של הקורבנות. בתוך הדיונים האלה כמעט אין זכר לעובדה שקורבנות אינם עניין מעשי עוד בזמנם של המחברים. למעשה, לולא משפט בודד אחד בסוף מסכת תמיד של המשנה - "זה הוא סדר התמיד לעבודת בית אלוהינו, יהי רצון שייבנה במהרה בימינו" - לא היינו יכולים כלל לדעת מעיון בטקסטים אלו שבית המקדש חרב.

נשאלת השאלה: האם באמת אפשר לומר שחז"ל יצרו גרסה חדשה של יהדות, כזו שאינה מבוססת על קורבנות, כאשר ניכר שהקדישו מאמצים פרשניים ואינטלקטואליים רבים כל כך לנושא זה ממש - לא פחות ואף יותר מהמאמצים שהקדישו לשבת, לכשרות, לדין אזרחי ופלילי ולדיני משפחה?

משמעות חדשה

גישה מקובלת במחקר כלפי העיסוק של חז"ל בנושא הקורבנות היא שמדובר במחווה ריקה של שימור העבר. ההנחה בבסיס עמדה זו היא שלחז"ל עצמם לא היה הרבה מה לחדש בנושא הקורבנות או המקדש: הם רק ביקשו להקפיד את מה שכבר היה נתון ומקובל בתקופת הבית השני, בניסיון לכסות את כל הנושאים שספרי התורה מטפלים בהם, ואל הטקסטים יש להתייחס כאל "מוזיאון" של הלכות קדומות, אולי בצירוף הערות אחדות או פרשנויות ולא יותר מזה.

אך הדבר בבירור אינו כך. כאשר מעיינים ברצינות בטקסטים עצמם ולא מבטלים מראש את האפשרות שקורבנות הם נושא חשוב ומהותי אצל חז"ל, רואים מיד שחז"ל מציעים רעיונות חדשים ונועזים לגבי מהות הקורבנות, תהליכי ההקרבה ומשמעות הקורבנות בהקשרים פוליטיים וחברתיים רחבים יותר. עיון בספרות התנאים מגלה שחז"ל כלל לא הציבו מודל של "יהדות ללא קורבנות"; הם הציבו מודל של יהדות שקורבנות הם חלק מהותי ממנו, גם אם ידעו שזהו מודל אידיאלי ולא ריאלי. אך מודל זה איננו שכפול מכני של המקרא, אלא מודל חדש שעלינו להבינו מתוך ההקשר היווני-רומי שבו נוצר.

לא אוכל לפרט כאן את כל החידושים הרבים שמציבים חז"ל ביחס לעבודת הקורבנות ואת פרשנותם המרתקת והנועזת לתשתית המקראית שהם מתבססים עליה. אציין כאן בקצרה רק שני היבטים משמעותיים. ראשית, חז"ל עוסקים בהרחבה בשאלה מהו קורבן "תקף", כלומר מה גורם לקורבן להיחשב ככזה שמילא את תפקידו. תשובתם המפתיעה היא שתקפותו של הקורבן תלויה אך ורק בשאלה אם הדם הותז על גבי המזבח באופן הנכון, ולא בשאלה אם שריפת הבשר על גבי המזבח או אכילתו על ידי הכוהנים נעשתה כשורה. במילים אחרות, עבור חז"ל מהותו של הקורבן היא ביצוע נכון של תהליך

ההקרבה ולא העברתם של מוצרים מסוימים - בשר, איברים, עורות, ואפילו עשן - לידי הכוהנים או אפילו לאל עצמו. בכך ממירים חז"ל את הדגם המקובל של הבנת הקורבן כאמצעי תקשורת בין האדם לאל בדגם אחר, שעניינו מחויבות לקיום המצווה בפני עצמה. לטעמי, הדבר משקף את ניסיונם של חז"ל להתמודד עם הקושי התיאולוגי שבעבודת הקורבנות - לאמור: מדוע האל שאיננו יצור פיזי מבקש לעצמו דם ובשר? - ובכך אין הם נבדלים מהוגים רבים בני העת העתיקה - יוונים, רומיים ונוצרים - שהתמודדו עם קושי דומה ביחס לקורבנות בתרבותם שלהם.

שנית, חז"ל עוסקים בהרחבה בנושא קורבנות ציבור, כלומר קורבנות המוקרבים קולקטיבית וממומנים קולקטיבית על ידי העם כולו. העיסוק שלהם בנושא זה, שכמעט אינו נזכר במקרא, משקף תפיסה הגורסת כי השתתפות בקורבנות מסמנת זהות קהילתית ונאמנות דתית ולאומית - תפיסה שהייתה דומיננטית מאוד באימפריה הרומית במאות הראשונות לספירה, בעיקר בכל מה שנוגע לפולחן הקורבנות סביב הקיסר ומשפחתו. דוגמאות אלו ואחרות כמותן מראות היטב כי קורבנות אינם נושא מאובן ובלתי-רלוונטי אצל חז"ל, אלא להפך: הנושא עומד בלב חזונו הדתי והפוליטי.

שובו של המודחק

למעלה מ-1,500 שנה חלפו מאז עריכתה של ספרות חז"ל המוקדמת. במרוצת השנים הלך נושא הקורבנות ונדחק לקרן זווית, הגם שמעולם לא נשמט לגמרי: פרשני המקרא, המשנה והתלמוד הוסיפו להתמודד איתו והוא מעולם לא נעלם מן התפילה והפיוט. מי שמבקשים כיום לצמצם את מקומו של פולחן הקורבנות בספרות חז"ל וביהדות שהתפתחה מאז נתלים במידה רבה גם על שיטת הרמב"ם בנושא, הגורסת כי אלוהים אפשר לבני ישראל להקריב קורבנות כדי לגמול אותם בהדרגה ממנהגי עבודת האלילים של סביבתם, כלומר זו הייתה מעין פשרה מבחינת האל. אולם גם קריאה זו ברמב"ם חלקית ומגמתית: היא מציבה במרכז את ספרו **מורה נבוכים** ומתעלמת מהמפעל ההלכתי האדיר שלו, הלוא הוא **משנה תורה**, העוסק בהרחבה בהלכות הקורבנות.

עם עליית הציונות והקמת המדינה נתפסה ישראל המודרנית כמעין שחזור של ממלכות ישראל או יהודה המקראיות או של מלכות החשמונאים. אף שכל אלה נשענו היטב על עבודת המקדש והקורבנות, היבט מסוים זה נעדר לחלוטין מתפיסת הריבונות המתחדשת של עם ישראל בארצו. אפילו התנועות למען המקדש, שנוסדו לאחר 1967 וביקשו להפוך את בית המקדש ממושא כיסופים למציאות צבאית ופוליטית, נמנעו בדרך כלל מלעסוק מפורשות בשאלה איזו פעילות בדיוק תבצע בבית המקדש - אולי מתוך הנחה שאזרחי ישראל לא ינהרו בהמוניהם לתמוך בהקמתו של בית מטבחיים משוכלל על הר הבית.

עם זאת, בשנים האחרונות אנו עדים לעניין מחודש בעבודת הקורבנות דווקא, ולהתמקדות מחודשת של פעילי המקדש בערך ובחשיבות של הקרבת קורבנות ובהיותם ביטוי עליון של ריבונות יהודית ושל אמונה יהודית. יתר על כן, מנהגי הקורבנות זוכים לשבח ולהערצה דווקא מפני שהם נתפסים כביטויים עממיים ואותנטיים של אמונה, הרבה יותר מאשר לימוד התורה האליטיסטי, שהוא נחלתם של מעטים.

עבור פעילי המקדש בימינו, המחויבות למקדש ולעבודת הקורבנות מוצגת בעיקר כעמדה אנטי-ממסדית: בראש ובראשונה עמדה של התנגדות כלפי הממסד המדיני, שהרי ממשלת ישראל היא המגבילה כיום את גישתם של יהודים להר הבית, אך גם כלפי הממסד הרבני, היות שמרבית הרבנים המובילים בציונות הדתית - אם כי בהחלט לא כולם - מוסיפים להביע עמדות מאופקות או שמרניות כלפי העלייה להר הבית. יש כמובן מידה לא מבוטלת של אירוניה בעובדה שתנועה עממית ואנטי-אליטיסטית קוראת לכינונה המחודש של אחת המערכות ההיררכיות ביותר בהלכה היהודית, שכן המקדש כולו מנוהל על ידי כוהנים ולוויים בלבד, שלא לדבר על העובדה שנשים מוגבלות לאגף אחד ויחיד שלו.

כך או אחרת, אין לראות את העיסוק בקורבנות כ"שיגעון" של קומץ לאומני-משיחי קטן. למעשה, בהשוואה לתנועת העלייה להר הבית העניין בקורבנות מקובל למדי בציונות הדתית העכשווית, גם אם הוא תיאורטי בלבד ומוגבל לעיסוק לימודי. עלינו להכיר בכך שהן התורה הן ספרות חז"ל מבוססות במידה רבה על עבודת הקורבנות. לפי זרמים מרכזיים ביהדות זהו חלק בלתי נפרד מחיים יהודיים מלאים, וכל עוד הוא עומד בתשתית הזהות היהודית המדינית והדתית, המנהגים הללו לא יוחלפו ולא ייעלמו. אם כן, אפשר לומר שהקורבנות הם "המודחק" היהודי האולטימטיבי, וכפי שלימד אותנו פרויד, המודחק נידון לחזור ולהציף את התודעה, לעיתים ברגעים הבלתי צפויים ביותר.

מירה בלברג היא פרופסור במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת קליפורניה, סן דייגו. תחום התמחותה הוא היסטוריה תרבותית של היהדות העתיקה ובעיקר חקר ספרות חז"ל, והיא פרסמה ספרים אחדים בתחום זה.

לאחרונה פרסמה את הספר *Blood for Thought: The Reinvention of Sacrifice in Early Rabbinic Literature* (University of California Press, 2017) העוסק בתפיסת הקורבנות של חז"ל.
